

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι Για τη γνώση

ΥΠΑΡΧΟΥΝ¹ ΕΠΤΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ είδη φιλοσοφικών σχέσεων: η ομοιότητα, η ταυτότητα, η σχέση στον χρόνο και στον χώρο, η αναλογία ως προς την ποσότητα ή τον αριθμό, οι βαθμοί ποιότητας, η εναντιότητα και η αιτιότητα. Οι σχέσεις αυτές μπορούν να διαιρεθούν σε δύο τάξεις: σε αυτές οι οποίες εξαρτώνται αποκλειστικά από τις ιδέες που συγκρίνουμε μεταξύ τους και σε εκείνες οι οποίες μπορούν να μεταβάλλονται χωρίς να σημειωθεί κάποια αλλαγή στις ιδέες. Από την ιδέα του τριγώνου ανακαλύπτουμε τη σχέση της ισότητας των τριών γωνιών του προς δύο ορθές γωνίες, η οποία δεν μεταβάλλεται ενόσω η ιδέα μας παραμένει η ίδια. Αντιθέτως, οι σχέσεις *συνάφειας* και *απόστασης* μεταξύ δύο αντικειμένων αλλάζουν απλώς με τη μεταβολή της θέσης τους, χωρίς να σημειωθεί κάποια αλλαγή πάνω στα ίδια τα αντικείμενα ή στις ιδέες τους. Η δε θέση τους εξαρτάται από εκατοντάδες διαφορετικά συμβεβηκότα, τα οποία ο νους δεν μπορεί να προβλέψει. Το ίδιο ισχύει και για την *ταυτότητα* και την *αιτιότητα*. Δύο αντικείμενα, μολονότι πανόμοια μεταξύ τους, ακόμη και εάν εμφανιστούν στην ίδια θέση σε διαφορετικούς χρόνους, μπορεί να διαφέρουν ως προς τον αριθμό. Και, καθώς η ισχύς εξαιτίας της οποίας ένα αντικείμενο παράγει ένα άλλο ποτέ δεν αποκαλύπτεται μόνο από

1. Μέρος Ι, κεφ. V.

τις ιδέες τους, είναι προφανές ότι η αιτία και το αποτέλεσμα είναι μια σχέση για την οποία λαμβάνουμε πληροφορίες από την εμπειρία και όχι από κάποιον αφηρημένο συλλογισμό ή αναστοχασμό. Δεν υπάρχει ούτε ένα φαινόμενο, ακόμη και το πιο απλό, που να μπορεί να εξηγηθεί μόνο με βάση τις ποιότητες των αντικειμένων του έτσι όπως αυτές μας παρουσιάζονται ή να μπορεί να προβλεφθεί χωρίς τη βοήθεια της μνήμης και της εμπειρίας.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι από αυτές τις επτά φιλοσοφικές σχέσεις μένουν μόνο τέσσερις για τις οποίες, επειδή εξαρτώνται αποκλειστικά και μόνο από τις ιδέες, μπορούμε να έχουμε γνώση και βεβαιότητα. Οι τέσσερις αυτές σχέσεις είναι η ομοιότητα, η εναντιότητα, οι βαθμοί ποιότητας και οι αναλογίες ποσότητας ή αριθμού. Τρία από αυτά τα είδη σχέσεων ανακαλύπτονται με την πρώτη ματιά και είναι πιο ορθό να υποστηρίξουμε ότι εμπίπτουν περισσότερο στο πεδίο της εποπτείας παρά της απόδειξης. Όταν κάποια αντικείμενα μοιάζουν μεταξύ τους, η ομοιότητα χτυπά αμέσως στο μάτι και σπανίως απαιτείται δεύτερη εξέταση. Το ίδιο συμβαίνει και με την εναντιότητα και με τους βαθμούς ποιότητας. Κανείς δεν μπορεί ποτέ να αμφισβητήσει ότι η ύπαρξη και η ανυπαρξία αναιρούν η μια την άλλη και ότι είναι ασύμβατες και ενάντιες. Και, μολονότι είναι αδύνατον να κρίνει κανείς με ακρίβεια τους βαθμούς μιας ποιότητας (π.χ., χρώμα, γεύση, ζέστη, κρύο) όταν η μεταξύ τους διαφορά είναι πολύ μικρή, εντούτοις είναι εύκολο να αποφασίσει ότι ένα αντικείμενο διαθέτει μια ποιότητα σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό από κάποιο άλλο όταν η μεταξύ τους διαφορά είναι αξιοσημείωτη. Μάλιστα, εκφράζουμε πάντα την απόφαση αυτή με την πρώτη ματιά, χωρίς καμία περαιτέρω έρευνα ή συλλογισμό.

Με τον ίδιο τρόπο θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε και τις σχέσεις αναλογίας ως προς την ποσότητα ή τον αριθ-

μό, καθόσον η υπεροχή ή η κατωτερότητα ενός αντικειμένου έναντι κάποιου άλλου ως προς αυτά τα χαρακτηριστικά θα ήταν άμεσα αντιληπτή, ιδιαίτερα εάν η διαφορά ήταν πολύ μεγάλη και αξιοσημείωτη. Όμως όσον αφορά την ισότητα ή την ακριβή αναλογία μπορούμε να διατυπώσουμε απλώς μια κατά προσέγγιση εκτίμηση με την πρώτη επισκόπηση. Μόνο όταν έχουμε να κάνουμε με μικρούς αριθμούς ή περιορισμένα μεγέθη η ισότητα ή η ακριβής αναλογία γίνεται αμέσως κατανοητή, χωρίς να διατρέχουμε κίνδυνο να υποπέσουμε σε σοβαρό σφάλμα. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις πρέπει να αποφαινόμεστε για τις αναλογίες με κάποια ελευθερία ή να προχωρούμε με έναν πιο τεχνητό τρόπο.

Έχω ήδη παρατηρήσει ότι, παρ' όλο που η Γεωμετρία, δηλαδή η τέχνη με τη βοήθεια της οποίας προσδιορίζουμε τις αναλογίες των σχημάτων, υπερέχει κατά πολύ των αισθήσεων και της φαντασίας τόσο ως προς την καθολικότητα όσο και ως προς την ακρίβεια των κρίσεων στις οποίες καταλήγει, ποτέ δεν μπορεί να φτάσει σε έναν απόλυτο βαθμό λεπτολογίας και ακρίβειας. Επειδή οι βασικές αρχές της στηρίζονται στη γενική εμφάνιση των αντικειμένων, ποτέ δεν μπορούμε να νιώθουμε ασφαλείς όταν βρισκόμαστε αντιμέτωποι με την καταπληκτική λεπτομέρεια που χαρακτηρίζει τη φύση. Οι ιδέες μας φαίνεται να μας παρέχουν μεγάλη σιγουριά για το ότι δύο ευθείες γραμμές δεν είναι δυνατόν να έχουν ένα κοινό τμήμα, ωστόσο ύστερα από μια πιο προσεκτική εξέταση αυτών των ιδεών ανακαλύπτουμε ότι πάντα προϋποτίθεται μια αισθητή απόκλιση των δύο γραμμών και ότι στις περιπτώσεις που η γωνία την οποία σχηματίζουν είναι εξαιρετικά μικρή δεν διαθέτουμε κανένα κριτήριο για την ευθεία γραμμή τόσο ακριβές ώστε να μας εξασφαλίζει την αλήθεια αυτής της πρότασης. Το ίδιο ισχύει για τις περισσότερες από τις θεμελιώδεις κρίσεις της Γεωμετρίας.

Μένουν, λοιπόν, η Άλγεβρα και η Αριθμητική ως οι μο-

ναδικές επιστήμες που μας επιτρέπουν να αναπτύξουμε όσο περίπλοκους συλλογισμούς θέλουμε με απόλυτη ακρίβεια και βεβαιότητα. Επειδή διαθέτουμε ένα ακριβές κριτήριο με βάση το οποίο μπορούμε να κρίνουμε την ισότητα ή την αναλογία των αριθμών, καθορίζουμε τις σχέσεις τους ανάλογα με το εάν ανταποκρίνονται ή όχι σε αυτό το κριτήριο, χωρίς να διατρέχουμε κίνδυνο σφάλματος. Όταν δύο αριθμοί είναι τέτοιοι ώστε σε κάθε μονάδα του ενός να αντιστοιχεί μια μονάδα του άλλου, τους θεωρούμε ίσους. Και είναι ακριβώς εξαιτίας της έλλειψης ενός τέτοιου κριτηρίου ισότητας όσον αφορά την έκταση που η Γεωμετρία δεν μπορεί να θεωρηθεί τέλεια και αλάνθαστη επιστήμη.

Αλλά σε αυτό το σημείο θα ήταν καλό να εξετάσουμε μια 6 δυσκολία η οποία μπορεί να προκύψει από τον ισχυρισμό μου ότι, παρ' όλο που η Γεωμετρία δεν μπορεί να φτάσει στο επίπεδο της απόλυτης ακρίβειας και βεβαιότητας, όπως η Αριθμητική και η Άλγεβρα, ωστόσο υπερβαίνει την ατέλεια των κρίσεων βάσει των αισθήσεων και της φαντασίας. Επειδή ο λόγος για τον οποίο αναγνωρίζω κάποια ατέλεια στη Γεωμετρία είναι το ότι αντλεί τις βασικές και θεμελιώδεις αρχές της μόνο από τα φαινόμενα, ίσως κάποιος σχηματίζει την εντύπωση ότι το ελάττωμα αυτό τη συνοδεύει πάντα και την εμποδίζει να πετύχει μεγαλύτερη ακρίβεια στη σύγκριση αντικειμένων ή ιδεών από αυτήν που ήδη μας εξασφαλίζουν οι αισθήσεις ή η φαντασία μας. Ομολογώ ότι το ελάττωμα αυτό τη χαρακτηρίζει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μην της επιτρέπει να αποβλέπει στην πλήρη βεβαιότητα. Εφόσον όμως αυτές οι θεμελιώδεις αρχές βασίζονται στα πιο απλά και στα λιγότερο απατηλά φαινόμενα, τότε μεταβιβάζουν στις συνέπειές τους έναν βαθμό ακρίβειας τον οποίο δεν θα μπορούσαμε να πετύχουμε με την απλή παρατήρησή τους. Είναι αδύνατον να υπολογίσει κανείς με το μάτι ότι οι γωνίες ενός χιλιαγώνου είναι ίσες με χίλιες εννιακόσιες ενενήντα έξι ορ-

θές γωνίες, ή έστω να προσεγγίσει εικάζοντας την εν λόγω αναλογία. Όταν όμως ορίσει πως δύο ευθείες γραμμές δεν μπορούν να συμπίπτουν και ότι δεν μπορούμε να τραβήξουμε παραπάνω από μία ευθεία γραμμή ανάμεσα σε δύο σημεία, τα λάθη του δεν μπορεί ποτέ να έχουν καμία συνέπεια. Αυτή ακριβώς είναι η φύση και η χρησιμότητα της Γεωμετρίας: Μας αποκαλύπτει τέτοια φαινόμενα που, εξαιτίας της απλότητάς τους, δεν είναι δυνατόν να μας οδηγήσουν σε κάποιο αξιοσημείωτο σφάλμα.

Δράττομαι της ευκαιρίας σε αυτό το σημείο για να προ- 7 βώ σε μια δεύτερη παρατήρηση όσον αφορά τους αποδεικτικούς συλλογισμούς μας, η οποία προκύπτει από το ίδιο το αντικείμενο των Μαθηματικών. Οι μαθηματικοί συνήθως ισχυρίζονται ότι οι ιδέες που αποτελούν το αντικείμενο της επιστήμης τους είναι τόσο εκλεπτυσμένες και πνευματικές ως προς τη φύση τους, που δεν μπορεί να τις συλλάβει η πλασματική φαντασία, αλλά πρέπει κανείς να τις κατανοεί από μια καθαρά διανοητική έποψη, για την οποία είναι ικανές μόνο οι ανώτατες ικανότητες της ψυχής. Η ίδια άποψη απαντά στους περισσότερους τομείς της φιλοσοφίας και χρησιμοποιείται κατ' αρχήν για να εξηγηθούν οι αφηρημένες ιδέες μας και για να δειχθεί πώς μπορούμε να σχηματίσουμε, για παράδειγμα, την ιδέα ενός τριγώνου το οποίο δεν είναι ούτε ισοσκελές ούτε σκαληνό, ούτε και υπόκειται σε κάποιους περιορισμούς όσον αφορά το μήκος και την αναλογία των πλευρών του. Είναι εύκολο να καταλάβει κανείς γιατί οι φιλόσοφοι ενστερνίζονται με τόσο μεγάλη προθυμία αυτή την άποψη περί ανώτερων πνευματικών και ιδιαίτερα εκλεπτυσμένων αντιλήψεων. Με αυτόν τον τρόπο συγκαλύπτουν αρκετούς από τους παραλογισμούς τους, αρνούμενοι να τους υποβάλουν στις κρίσεις των σαφών ιδεών επικαλούμενοι τέτοιες δυσνόητες και αβέβαιες αντιλήψεις. Για να λύσουμε αυτό το τέχνασμα δεν χρειάζεται παρά να αναστο-

χαστούμε με βάση την αρχή στην οποία τόσο συχνά επανερ-
χόμαστε, ότι όλες οι ιδέες μας είναι αντίγραφα των εντυπώ-
σεών μας. Αυτό μας οδηγεί αμέσως στο συμπέρασμα ότι,
εφόσον όλες οι εντυπώσεις είναι σαφείς και ακριβείς, οι
ιδέες που είναι αντίγραφά τους πρέπει να είναι της ίδιας
φύσης, συνεπώς δεν μπορούν ποτέ, παρά μόνο από δικό μας
λάθος, να περιέχουν οτιδήποτε σκοτεινό και περίπλοκο.
Μια ιδέα είναι από τη φύση της πιο αδύναμη και ασαφής
από μια εντύπωση, αλλά, επειδή από κάθε άλλη άποψη εί-
ναι ίδια με αυτή, δεν μπορεί να εμπεριέχει τόσο μεγάλο μυ-
στήριο. Εάν αυτή καθίσταται δυσνόητη εξαιτίας της αδυνα-
μίας της, τότε είναι δική μας δουλειά να διορθώνουμε αυτό
το ελάττωμα όσο είναι δυνατόν, φροντίζοντας να τη σταθε-
ροποιούμε και να τη συλλαμβάνουμε με μεγαλύτερη ακρι-
βεια. Μέχρι να γίνει αυτό είναι μάταιο να μιλάμε για συλ-
λογισμούς και για φιλοσοφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

*Για την πιθανότητα και για την ιδέα
της αιτίας και του αποτελέσματος*

ΑΥΤΕΣ ΕΙΝΑΙ οι παρατηρήσεις στις οποίες θεωρώ αναγκαίο ¹
να προβώ σχετικά με τις τέσσερις από τις σχέσεις που απο-
τελούν το θεμέλιο της επιστήμης. Όμως τις υπόλοιπες τρεις,
εκείνες που δεν εξαρτώνται από την ιδέα και οι οποίες μπο-
ρεί να είναι απύσες ή παρούσες ακόμη και όταν αυτή πα-
ραμένει ίδια, κρίνω σωστό να τις εξηγήσουμε λεπτομερέστε-
ρα. Οι τρεις αυτές σχέσεις είναι η ταυτότητα, οι καταστάσεις
εν χρόνω και εν χώρω και η αιτιότητα.

Όλα τα είδη συλλογισμού βασίζονται στη σύγκριση και ²
στην ανακάλυψη των σχέσεων, σταθερών ή ασταθών, τις ο-
ποίες δύο ή περισσότερα αντικείμενα έχουν μεταξύ τους. Τη
σύγκριση αυτήν μπορούμε να την πραγματοποιήσουμε είτε
είναι και τα δύο αντικείμενα παρόντα στις αισθήσεις είτε δεν
είναι κανένα είτε είναι μόνο ένα από αυτά. Όταν και τα δύο
αντικείμενα είναι παρόντα στις αισθήσεις και η μεταξύ τους
σχέση μπορεί να γίνει άμεσα αντιληπτή, μιλάμε μάλλον για
αντίληψη παρά για συλλογισμό. Στην περίπτωση αυτή δεν
παρατηρείται κάποια άσκηση της σκέψης ή, για να είμαστε
πιο ακριβείς, οποιαδήποτε ενέργεια, παρά μόνο η παθητική
υποδοχή των εντυπώσεων που μεταβιβάζονται διαμέσου των
οργάνων της αίσθησης. Υπό αυτό το πρίσμα, δεν πρέπει να
δεχόμαστε ως συλλογισμούς τυχόν παρατηρήσεις που μπο-
ρούμε να κάνουμε σχετικά με την ταυτότητα και με τις σχέ-

σεις στον χρόνο και στον χώρο, εφόσον σε καμία από αυτές τις περιπτώσεις ο νους δεν μπορεί να υπερβεί αυτό που είναι άμεσα παρόν στις αισθήσεις για να ανακαλύψει την πραγματική ύπαρξη ή τις σχέσεις μεταξύ των αντικειμένων. Μόνο η αιτιότητα μπορεί να παράγει μια τέτοια σύνδεση, καθώς μας διασφαλίζει από την ύπαρξη ή την ενέργεια ενός αντικειμένου ότι αυτό ακολουθήθηκε ή προηγήθηκε μιας άλλης ύπαρξης ή ενέργειας. Οι άλλες δύο σχέσεις δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν σε συλλογισμούς, παρά μόνο στο βαθμό που τους επηρεάζουν ή επηρεάζονται από αυτούς. Δεν υπάρχει τίποτα σε οποιαδήποτε αντικείμενα που να μας πείθει ότι αυτά είτε βρίσκονται πάντα σε μια απόσταση είτε εφάπτονται πάντα. Και, όταν από την εμπειρία και την παρατήρηση ανακαλύπτουμε ότι η εν λόγω σχέση τους είναι αμετάβλητη, πάντα συμπεραίνουμε ότι υπάρχει κάποια κρυφή αιτία που τα διαχωρίζει ή τα ενώνει. Το ίδιο ισχύει και για την ταυτότητα. Εύκολα οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ένα αντικείμενο παραμένει ίδιο, παρ' όλο που άλλοτε είναι παρόν και άλλοτε απόν στις αισθήσεις, και αποδίδουμε σε αυτό ταυτότητα παρά τη διακοπή της αντίληψης, πράγμα που σημαίνει πως υποθέτουμε ότι, εάν είχαμε κρατήσει τα μάτια ή τα χέρια μας πάνω του συνεχώς, θα αποκομίζαμε μια αμετάβλητη και αδιάκοπη αντίληψη. Όμως το συμπέρασμα αυτό, που υπερβαίνει τις εντυπώσεις των αισθήσεων, μπορεί να θεμελιωθεί μόνο πάνω στη σχέση αιτίας και αποτελέσματος. Διαφορετικά, δεν μπορούμε να έχουμε καμία βεβαιότητα ότι το αντικείμενο δεν αλλάζει στο μεταξύ, όσο και εάν το νέο αντικείμενο μπορεί να μοιάζει με αυτό που ήταν προηγουμένως παρόν στις αισθήσεις. Όποτε ανακαλύπτουμε μια τέτοια τέλεια ομοιότητα, εξετάζουμε εάν αυτή χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο είδος αντικειμένων ή εάν είναι δυνατόν ή πιθανόν κάποια αιτία να παράγει την αλλαγή και την ομοιότητα. Ανάλογα με τα συ-

μπεράσματά μας σχετικά με τις αιτίες και τα αποτελέσματα σχηματίζουμε την κρίση μας όσον αφορά την ταυτότητα του αντικειμένου.

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι από τις τρεις σχέσεις οι οποίες δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από τις ιδέες η μόνη που πηγαινει πέρα από τις αισθήσεις μας και μας πληροφορεί για υπάρξεις και για αντικείμενα τα οποία δεν βλέπουμε και δεν αισθανόμαστε είναι η αιτιότητα. Αυτή είναι και η σχέση που θα επιδιώξουμε να διερευνήσουμε πλήρως πριν αφήσουμε το ζήτημα της νόησης.

Για να κάνουμε μια σωστή αρχή, πρέπει να εξετάσουμε την ιδέα της αιτιότητας και να δούμε από πού προέρχεται. Είναι αδύνατον να προβούμε σε ορθούς συλλογισμούς εάν δεν κατανοήσουμε πλήρως την ιδέα πάνω στην οπδία συλλογίζομαστε, και είναι αδύνατον να κατανοήσουμε πλήρως μια ιδέα χωρίς να εντοπίσουμε την προέλευσή της και να εξετάσουμε την πρωταρχική εντύπωση από την οποία προέρχεται. Η εξέταση της εντύπωσης προσδίδει σαφήνεια και καθαρότητα στην ιδέα, και η εξέταση της ιδέας προσδίδει σαφήνεια και καθαρότητα σε ολόκληρο τον συλλογισμό μας.

Ας πάρουμε, λοιπόν, δύο οποιαδήποτε αντικείμενα τα οποία θεωρούμε αιτία και αποτέλεσμα και ας τα εξετάσουμε από όλες τις απόψεις, για να ανακαλύψουμε εκείνη την εντύπωση που παράγει την ιδέα μιας τόσο θαυμαστής συνέπειας. Αμέσως αντιλαμβανόμαστε ότι δεν πρέπει να την αναζητήσουμε σε κάποια από τις επιμέρους ποιότητες των αντικειμένων, και αυτό γιατί, όποια ποιότητα και εάν επιλέξουμε τυχαία, θα βρούμε κάποιο αντικείμενο που δεν τη διαθέτει αλλά, παρ' όλα αυτά, μπορεί να υποδειχθεί ως αιτία ή αποτέλεσμα κάποιου πράγματος. Πράγματι, κάθετι υπαρκτό, εσωτερικά ή εξωτερικά, μπορεί να θεωρηθεί είτε αιτία είτε αποτέλεσμα, αν και είναι σαφές ότι δεν μπορεί να γίνει λόγος για κάποια συγκεκριμένη ποιότητα που να διαθέτουν όλα

τα όντα και η οποία να τους δίνει τη δυνατότητα να λάβουν αυτόν τον χαρακτηρισμό.

Η ιδέα της αιτιότητας, λοιπόν, θα πρέπει να προέρχεται 6 από κάποια σχέση ανάμεσα στα αντικείμενα, και αυτή τη σχέση θα πρέπει να προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε. Κατ' αρχάς, διαπιστώνουμε ότι τα αντικείμενα που θεωρούνται αιτίες ή αποτελέσματα είναι συναφή και ότι τίποτα δεν μπορεί να επενεργήσει σε έναν χρόνο και έναν χώρο που να απέχει έστω και λίγο από αυτούς της ύπαρξής τους. Αν και μερικές φορές δίνεται η εντύπωση ότι αντικείμενα που βρίσκονται σε απόσταση μπορεί να παράγουν το ένα το άλλο, κατόπιν προσεκτικής εξέτασης συνήθως ανακαλύπτουμε ότι αυτά συνδέονται με μια αλυσίδα από αιτίες συναφείς τόσο μεταξύ τους όσο και προς τα δύο απομακρυσμένα αντικείμενα. Ακόμη και εάν σε μερικές περιπτώσεις δεν μπορούμε να ανακαλύψουμε αυτή τη σύνδεση, υποθέτουμε ότι είναι υπαρκτή. Συνεπώς μπορούμε να θεωρήσουμε τη σχέση της ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ουσιώδη για αυτήν της αιτιότητας, ή τουλάχιστον να υποθέσουμε ότι ισχύει κάτι τέτοιο –πράγμα που συμφωνεί και με τη γενική άποψη που επικρατεί–, μέχρι να βρούμε μια πιο κατάλληλη ευκαιρία¹ να αποσαφηνίσουμε αυτό το ζήτημα, εξετάζοντας ποια αντικείμενα είναι ή δεν είναι επιδεκτικά αντιπαράθεσης και σύζευξης.

Η δεύτερη σχέση που θα ήθελα να επισημάνω ως ουσιώδη 7 για τις αιτίες και τα αποτελέσματα δεν είναι τόσο καθολικά αποδεκτή, αλλά συχνά τίθεται υπό αμφισβήτηση. Πρόκειται για τη χρονική ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ της αιτίας έναντι του αποτελέσματος. Κάποιοι ισχυρίζονται ότι δεν είναι πάντα απαραίτητο η αιτία να προηγείται του αποτελέσματος, αλλά ότι κάθε αντικείμενο μπορεί να ασκεί την παραγωγική του ποιότητα από την πρώτη στιγμή της ύπαρξής του, προκαλώ-

ντας ένα άλλο αντικείμενο ή μια ενέργεια συγχρόνως προς αυτό. Ωστόσο, εκτός από την εμπειρία, που στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται να αντιφάσκει με αυτή την άποψη, μπορούμε να εδραιώσουμε τη σχέση της προτεραιότητας με βάση ένα είδος συναγωγής ή συλλογισμού. Ένα καλά εδραιωμένο αξίωμα τόσο στη Φυσική όσο και στην Ηθική Φιλοσοφία είναι ότι ένα αντικείμενο που υφίσταται για κάποιο χρονικό διάστημα σε πλήρη τελείωση χωρίς να παράγει κάποιο άλλο δεν συνιστά από μόνο του αιτία, αλλά συνεπικουρείται από μια άλλη αρχή, η οποία το ωθεί να βγει από την κατάσταση της αδράνειας και να ασκήσει την ενέργεια την οποία είχε κρυμμένη. Τώρα, εάν μια αιτία μπορεί να εκδηλώνεται συγχρόνως προς το αποτέλεσμά της, αυτό συνεπάγεται, σύμφωνα με το παραπάνω αξίωμα, ότι για όλες πρέπει να ισχύει το ίδιο, καθώς οποιαδήποτε καθυστερεί την επενεργειά της έστω και για μια στιγμή μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν ασκείται η ίδια στο συγκεκριμένο χρόνο στον οποίο θα έπρεπε να είχε επενεργήσει, συνεπώς δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αιτία. Όμως, εάν αποδεχόμασταν κάτι τέτοιο, η συνέπεια δεν θα ήταν τίποτα λιγότερο από την καταστροφή της διαδοχής των αιτιών που παρατηρούμε στον κόσμο, άρα στην πραγματικότητα θα μιλούσαμε για τον απόλυτο εκμηδενισμό του χρόνου. Και αυτό γιατί, εάν μια αιτία ήταν σύγχρονη με το αποτέλεσμά της, το οποίο, με τη σειρά του, θα ήταν σύγχρονο με το δικό του αποτέλεσμα κ.ο.κ., είναι σαφές ότι δεν θα υπήρχε διαδοχή, συνεπώς όλα τα αντικείμενα θα έπρεπε να συνυπάρχουν την ίδια στιγμή.

Εάν αυτό το επιχείρημα ακούγεται ικανοποιητικό, έχει 8 καλώς. Εάν όχι, παρακαλώ τον αναγνώστη να μου επιτρέψει την ίδια ελευθερία της οποίας έκανα χρήση στην προηγούμενη περίπτωση και να το θεωρήσω τέτοιο, διότι θα ανακαλύψι ότι το ζήτημα δεν είναι τόσο μεγάλης σημασίας.

Έτσι, έχοντας ανακαλύψει ή υποθέσει ότι οι σχέσεις της 9

1. Μέρος IV, κεφ. V.

συνάφειας και της διαδοχής είναι ουσιώδεις για τις αιτίες και τα αποτελέσματα, συνειδητοποιώ ότι έχω φτάσει σε αδιέξοδο και ότι δεν μπορώ να προχωρήσω περαιτέρω στην εξέταση μίας μόνο περίπτωσης αιτίας και αποτελέσματος. Η κίνηση ενός σώματος θεωρείται αποτέλεσμα της ώθησης από την κίνηση ενός άλλου. Εάν όμως εξετάσουμε τα δύο αυτά αντικείμενα με τη μέγιστη προσοχή, το μόνο που θα δούμε θα είναι το ένα να πλησιάζει το άλλο και την κίνησή του να προηγείται της κίνησης του άλλου, χωρίς όμως να μεσολαβεί ένα αισθητό χρονικό διάστημα. Είναι μάταιο να ταλαιπωρηθούμε με περαιτέρω σκέψη και αναστοχασμό πάνω σε αυτό το ζήτημα. Δεν μπορούμε να προχωρήσουμε περαιτέρω εξετάζοντας αυτή την επιμέρους περίπτωση.

Από την άλλη, εάν κάποιος εγκατέλειπε αυτή την επιμέρους περίπτωση και επιχειρούσε να ορίσει την αιτία λέγοντας απλώς ότι είναι κάτι που παράγει κάτι άλλο, είναι προφανές ότι στην ουσία δεν θα έλεγε τίποτα. Διότι τι εννοεί με τη λέξη «παραγωγή»; Μπορεί να δώσει κάποιον ορισμό της που να μην είναι ίδιος με αυτόν της αιτιότητας; Εάν μπορεί, θα επιθυμούσα να το κάνει. Εάν δεν μπορεί, τότε έχει μπλεχτεί σε έναν φαύλο κύκλο και δίνει έναν συνώνυμο όρο αντί για έναν ορισμό.

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να αρκεστούμε στη συνάφεια και στη διαδοχή, θεωρώντας ότι αυτές οι δύο σχέσεις παρέχουν μια ολοκληρωμένη ιδέα της αιτιότητας; Με κανέναν τρόπο! Ένα αντικείμενο μπορεί να είναι συναφές και να προηγείται ενός άλλου χωρίς να θεωρείται αιτία του. Υπάρχει μια ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΣΥΝΔΕΣΗ που πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν, και η σχέση αυτή είναι πολύ μεγαλύτερης σπουδαιότητας από οποιαδήποτε από τις δύο προαναφερθείσες.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει και πάλι να εξετάσουμε το αντικείμενο από όλες τις πλευρές, για να διερευνήσουμε τη φύση αυτής της αναγκαίας σύνδεσης και να εντοπίσουμε την

εντύπωση ή τις εντυπώσεις από τις οποίες μπορεί να προέρχεται η ιδέα της. Όταν στρέφω την προσοχή μου στις γνωστές ποιότητες των αντικειμένων, συνειδητοποιώ αμέσως ότι η σχέση αιτίας και αποτελέσματος δεν εξαρτάται ούτε στο ελάχιστο από αυτές. Όταν εξετάζω τις σχέσεις τους, δεν βρίσκω παρά εκείνες της συνάφειας και της διαδοχής, τις οποίες ήδη έχω θεωρήσει ατελείς και μη ικανοποιητικές. Θα πρέπει άραγε, μες στην απελπισία μου και στην αγωνία της αποτυχίας, να ισχυριστώ ότι βρίσκομαι αντιμέτωπος με την περίπτωση μιας ιδέας της οποίας δεν προηγείται καμία όμοια εντύπωση; Κάτι τέτοιο όμως θα συνιστούσε ισχυρό δείγμα έλλειψης σοβαρότητας και ασυνέπειας, καθώς η αντίθετη αρχή έχει εδραιωθεί τόσο ακλόνητα, ώστε να μην επιδέχεται καμία αμφισβήτηση – τουλάχιστον μέχρι να διερευνήσουμε ενδελεχώς την παρούσα δυσκολία.

Επομένως, θα πρέπει να προχωρήσουμε όπως εκείνοι που, φάχνοντας για κάτι το οποίο είναι κρυμμένο και μη βρίσκοντάς το στο μέρος όπου περίμεναν, ερευνούν όλες τις γειτονικές περιοχές χωρίς κάποια συγκεκριμένη άποψη ή σχέδιο, με την ελπίδα ότι η καλή τους τύχη θα τους οδηγήσει τελικά σε αυτό που αναζητούν. Είμαστε, λοιπόν, υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουμε την άμεση διερεύνηση του ερωτήματος που αφορά τη φύση αυτής της αναγκαίας σύνδεσης η οποία υπεισέρχεται στην ιδέα της αιτιότητας και να ασχοληθούμε με κάποιες άλλες ερωτήσεις, οι απαντήσεις στις οποίες ίσως μας προσφέρουν κάποια στοιχεία που θα μας βοηθήσουν στην αντιμετώπιση της παρούσας δυσκολίας. Στο σημείο αυτό θα προχωρήσουμε στην εξέταση των δύο από αυτές τις ερωτήσεις:

Πρώτον, για ποιο λόγο θεωρούμε αναγκαίο ότι καθετί του οποίου η ύπαρξη έχει μια αρχή θα πρέπει να έχει επίσης μια αιτία;

Δεύτερον, γιατί καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι συ-

γκεκριμένες αιτίες πρέπει αναγκαία να έχουν συγκεκριμένα αποτελέσματα και ποια είναι η φύση της συναγωγής που κάνουμε από το ένα στο άλλο και της πεποίθησης που εναποθέτουμε σε αυτήν;

Πριν προχωρήσω παρακάτω, θα παρατηρήσω απλώς ότι, 16
 μολονότι οι ιδέες της αιτίας και του αποτελέσματος προέρχονται τόσο από τις εντυπώσεις αναστοχασμού όσο και από τις εντυπώσεις των αισθήσεων, ωστόσο, χάριν συντομίας, αναφέρω συνήθως μόνο τις τελευταίες ως πηγή αυτών των ιδεών, αν και θα επιθυμούσα ό,τι λέω για αυτές να επεκτείνεται και στις πρώτες. Τα πάθη συνδέονται τόσο με τα αντικείμενά τους όσο και μεταξύ τους όχι λιγότερο από όσο συνδέονται τα εξωτερικά αντικείμενα. Συνεπώς η σχέση αιτίας και αποτελέσματος που παρατηρείται στη μια περίπτωση πρέπει να απαντά σε όλες τις περιπτώσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Γιατί μια αιτία είναι πάντα αναγκαία;

ΑΣ ΑΡΧΙΣΟΥΜΕ με το πρώτο ερώτημα, που αφορά την αναγκαιότητα μιας αιτίας. Αποτελεί γενικό αξίωμα στη φιλοσοφία πως οτιδήποτε αρχίζει να υπάρχει πρέπει να έχει μια αιτία ύπαρξης. Αυτό λαμβάνεται συνήθως ως δεδομένο σε όλους τους συλλογισμούς, χωρίς να δίνεται ή να απαιτείται κάποια τεκμηρίωση. Υποτίθεται ότι θεμελιώνεται στην εποπτεία και ότι είναι ένα από εκείνα τα αξιώματα τα οποία, ακόμη και εάν τα αρνηθεί κανείς με τα χείλη, είναι αδύνατον να αμφισβητήσει βαθιά μέσα στην καρδιά του. Εάν όμως εξετάσουμε αυτό το αξίωμα με βάση την ιδέα της γνώσης που αναπτύχθηκε πιο πάνω, δεν θα ανακαλύψουμε κανένα σημάδι μιας τέτοιας βεβαιότητας που εδράζεται στην εποπτεία, αλλά, αντιθέτως, θα βρούμε ότι η φύση του είναι τελείως ξένη προς αυτού του είδους την πειθώ.

Η μέγιστη βεβαιότητα προκύπτει από τη σύγκριση ιδεών και από την ανακάλυψη σχέσεων που δεν είναι δυνατόν να μεταβληθούν όσο οι ιδέες παραμένουν ίδιες. Τέτοιες σχέσεις είναι η ομοιότητα, οι αναλογίες ως προς την ποσότητα και τον αριθμό, οι βαθμοί ποιότητας και η εναντιότητα. Ωστόσο καμία από αυτές δεν υποδηλώνεται στην πρόταση οτιδήποτε αρχίζει να υπάρχει έχει μια αιτία ύπαρξης. Η πρόταση αυτή, λοιπόν, δεν είναι βέβαιη βάσει της εποπτείας. Εάν κάποιος ισχυριζόταν ότι αυτή είναι εποπτικώς βέβαιη, θα έπρεπε τουλάχιστον να αρνηθεί ότι αυτές είναι οι